

A mellérendelés 5 fajtájának megtanításához Implom egy mondat *variálását* használja. Ennek a megoldásnak helyességét sok nevelő vitatta, mondván, ez a módszer eredményezi, hogy pl. az 1. mondat nem tiszta esete a mellérendelt kapcsolatos összetételnek (*Szorgalmasan tanultam, és jó bizonyítványt is kaptam*), vagy, hogy a 2. mondat pedagógiailag problematikus. (*Szorgalmasan tanultam, de nem valami jó bizonyítványt kaptam.*)

14. óra. Az átalakítási gyakorlatokkal tehát csinján kell bännünk. Ha a fogalom alkotásnál esetleg valaki indokoltnak is tartja, hogy egy-egy mondat variálásával világítsa meg a tagmondatok tartalmi összefüggését, annak megváltoztatását, mert így szembeötlőbbnek véli a mellérendelés 5 fajtája közötti különbség jelentkezését, a későbbiek során az átalakítási gyakorlatok véleményük szerint feleslegesek. (Kivéve a következtető és magyarázó mondatokat.) A gyakorlás során a *felismerési gyakorlatok* a természetesebbek, életszerűbbek és gondolkodtatóbbak. A szilárd ismeretek érdekében minél több kötőszó nélküli mellérendelt mondat felismerését kell elvégeztetnünk, hogy a tanuló valóban a lényeg alapján, azaz a tagmondatok tartalmi összefüggésének megvizsgálásával, elemzésével döntsön, hogy a szóbanforgó mondat a mellérendelésnek melyik fajtája.

A többi órát teljesen a cikk szerint tartottuk meg.

Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy érdemes volt a cikk elgondolásait a gyakorlatban kipróbálni. Kísérletünk nyomán egyre inkább meggyőződésünkké vált — bár, mint kifejtettük, nem mindenben értettünk egyet —, hogy a javasolt feldolgozás hathatós segítséget nyújt az összetett mondatok eredményes tanításához.

Szeged város magyar szakos tanárainak
alkotó munkaközössége

CSILLIK LÁSZLÓ

gyakorlóiskolai igazgató

A bemutatás módszere a történelemtanításban

Az új Tanterv tantárgyunk didaktikai jellegét az *olvasmányos* előadásmódban határozza meg. E meghatározás igen gazdag módszertani tartalmat takar. Azt jelenti, hogy a történelemtanításra háruló feladatokat nevelőinknek a tanulók életkorával összhangban álló pedagógiai gyakorlattal kell megvalósítaniok. Ez a történelemtanártól az eseményes, elbeszélő, leíró, szemléletes, értelmet és érzelmet megragadó, aktívizáló módszerek alkalmazását követeli meg.

Tantárgyunk számtalan anyagrésze önmagában is „olvasmányos”, érzelmet megragadó (Spartacus rabszolga felkelése, a tatárjárás, a nándorfehérvári diadal, Eger ostroma, az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc, a Tanácsköztársaság honvédő harcai stb.). Ezeknek az anyagrészeknek tanítása során az „olvasmányosság”, az érzelmet megragadó módszerek alkalmazása nemigen jelent problémát.

Sokkal több gondot okoz a gazdasági, társadalmi, politikai jelenségek életszerű megjelenítése. Hogyan tanítsuk élményszerűen, a tanulók életkori sajátosságaihoz alkalmazkodva pl. a VI. osztályban Európa gazdasági életének fejlődése a XI–XIII. században c. módszeres egységet, amelyben nem lebilincselő eseményekről van szó? Hogyan mutassuk be szemléletesen, a tanulókat megragadóan népünk életét a XII.

században; Magyarország gazdasági és kulturális életét a XVIII. században; a feudalizmus válságát a napóleoni háborúk után; az orosz proletariátus és a parasztság helyzetét az 1905. évi polgári demokratikus forradalom előtt? Hogyan érzékeltessük az első világháború borzalmaait, a fronton harcoló katonák és az otthonmaradottak szenvedéseit?

Azt tapasztaljuk, hogy történelemtanításunkban éppen ezeknek az anyagrészeknek kifejtése a legkevésbé konkrét, a leginkább általános síkon mozgó, tulajdonképpen száraz közlés csupán. Ezek az ún. „hálátlan anyagok” a történelemtanár számára. Bizonyára ezért írja *Vas Károly*: „Jelenleg oktatásunkban heteken át beszélünk a burzsoáziáról, de a tanulók semmit sem éreznek meg a pénzsóvár gyárosról, a mohó kereskedőről vagy a csalárd bankárról. Beszélünk a proletariátus nyomoráról, de csak általában: sápadt asszonyokról, rosszul táplált, rongyos gyermekekről nem esik szó. Sokszor hangoztatjuk a kizsákmányolást, de senki nem fázik, nem esik kétségbe, nem gyűlöl, nem szeret, nem lázong.” (A történelemtanítás módszertana, Tankönyvkiadó, 1963. 92. l.) Az érzelmileg nem motivált emberi cselekvések, történelmi események, a meg, nem elevenített jelenségek lélektelen, száraz közlése pedig egyszerűen lepereg a 10–12 éves korú tanulókról.

A fentiekben megjelölt anyagrészek szemléletes, a tanulók életkori sajátosságaihoz alkalmazkodó tanítása számára legalkalmasabbnak a *bemutató* látszik, amely módszer lényegét *Vas Károly* fejtette ki az *Érzelmi nevelés az általános iskolai történelemtanítás c. tanulmányában*, s amelyet *novellisztikus bemutató*snak nevez a *Történelemtanítás módszertana c. főiskolai jegyzetében*. A következőket írja: „A bemutató alkalmas arra, hogy megjelenítsen, életszerűen mutasson be, cselekvésbe, mozgásba ágyazzon társadalmi, kulturális, gazdasági jelenségeket, s így mintegy közvetlen hatásuk formájában érzékeltesse lényegüket. Alkalmazásának két feltétele van: a megelevenítendő jelenség vagy esemény tüzetes, aprólékosságig menő ismerete, továbbá olyan keretbe foglalás, amelyben a kérdéses jelenség megelevenítése természetes hat.”

A tengernyi lehetőségből emeljük ki néhány példát!

Vas Károly előbb említett jegyzetében két példát állít elénk. A rabszolgák helyzetének életszerű bemutatását a déloszi rabszolgavásárról szóló történettel, rövid novellával valósítja meg. (100. lap.) Ugyancsak novellisztikus formában oldja meg a kereszténység lényegének bemutatását, azt, hogy miként lehet megértetni 10–12 éves tanulókkal, hogyan lett az elnyomottak vallásából később az elnyomás ideológiája. (160. lap.)

Ugyanígy igen jól érzékelhetjük pl. a reformáció okainak feltárásakor az egyház kapzsiságát, a búcsúcedulákkal való üzérkedést, ha elmondjuk a következőket: „Németország egyik érsekének papjai 1517-ben bejárták az egész országot. Ahol megjelentek, ilyen beszédekkel igyekeztek rászédni a vallásos embereket: – Fizessetek! Megszabadultok a bűntől. Sőt az ezután elkövetkezendő bűnöktől is. A megholtak lelkei kijönnek a pokolból, mielőtt a szekrényben van a pénz.”

A Rákóczi-szabadságharc előzményeinek fejtegetése közben a jobbágytság forrongásának okait novellisztikus formában élményt keltő módon tárhatjuk fel:

„A beregi rengeteg erdők mélyén, szélestorkú barlangnyílás parazsa körül szegénylegények tanyáznak. Legtöbbje gubás parasztember, balta a fegyverük, alig néhány nyűtt dolmányos kurtanemes derekát övezi kard, vállát keresztezi ócska kovás puská. Az idő már tavaszba fordul, de a fakadó lombú tölgyek között még borzongatóan zúg át az esti szél. A rőzseláng fellobban, s a bujdosók orcáján forrongó düh pírját még véresebbre festi.

— Kalapos urak rajtunk nadály módra vérrel hizakodnak — dörren meg a tarpai futott jobbágy, Esze Tamás hangja. — Püspök meg káptalan zsigereit bennünket. Vendéghajás népség, porcióbehajtó, adószedő, kvártélyosztó, császár sok zsoldosa hántja a bőrünket. Fordítsunk már végre ezen a világon!

A bujdosókban feszül az indulat. Fokosuk csörren, kardjuk koccan, mellük jár, mint a fújtató. Szemükben félelmes láng lobog. Arra gondolnak, miként fullasztot-ták vérbe a császáriak hat esztendeje a tokaji felkelést. S most itt töprengenek az erdei tanácskozáson, hogy miképpen kezdődjék és végeztessék bölcsebben az új kurucság, mint hat esztendőnek előtte.

A régi kudarcokból az is kiviláglott, hogy tekintélyt teremtő, fegyelmező vezér nélkül csekély remény lehet a győzelemre. — Thököly! — tűnődnek a korosabbak.

Csak hogy a kuruc- király igen-igen messze van, ha ugyan él még, azt ki is tudja. Ki ezt, ki amazt hozza elő, de újra meg újra egy sok szívben ápolt, régen dédelgetett reménykedésre fordul a szó: — Rákóczi!” (Hazádnak rendületlenül, Múvelt Nép, Bp. 1955. 62. lap alapján.)

Mennyivel jobban érzékeltethetjük a jobbágy munka csődjét, az egész magyar feudalizmus válságát a napóleoni háborúk után, ha elmondjuk, hogyan végezte a jobbágy napi robotját:

„Robotra kél a paraszt s beszámítja munkáját a következőleg:

jöttem, mentem	két óra
ettem, ittam	két óra
bámultam, hevertem, pipára gyújtottam	egy óra
szerszámot igazítottam	egy óra
rosszul dolgoztam	hat óra
összesen	tizenkét óra,

tehát megtettem a magamét, s lerobotoltam egy napot.” (Korabeli röpirat.)

A burzsoázia és a proletariátus ellentétének valóságos alapjait, a tőkés kizsákmányolás konkrét tényeit mutathatjuk be pl. Marx: A tőke c. művéből vett példákkal:

„Az egyik gyáros így nyilatkozott, mikor megkérdezték, miként tudná hasznát még inkább növelni:

— Ha megengedi, hogy naponta csak 10 perccel többet dolgoztassak, ezzel évi ezer font sterlinget dug a zsebembe.” (Farkasétvágy a túlmunkára!)

„1860-ban a nottinghami városházán tartott gyűlés elnöke kijelentette, hogy a város népességének a csipkegyártásban dolgozó rétegében akkora a nyomor és a nélkülözés, hogy szinte példa nélküli. 9–10 éves gyermekeket reggel 3–4 órakor kibrángatnak pizsok águkból, s arra kényszerítik őket, hogy pusztán megélhetésükért éjjel 10–12 óráig dolgozzanak. A gyermekek végtagjai elsorvadnak, testük összezsugorodik, arcvonásaik eltorzulnak, emberi lényük kőszzerű torzfigurává merevedik, hogy rájuk pillantani is borzalmas.”

Az első világháború történetének tárgyalásakor többek között be kell mutatnunk a háború értelmetlen szörnyűségeit. Mennyivel hatásosabb, ha nem általános-ságban beszélünk erről, hanem emberre szabottan, emberi sorsok bemutatásával konkretizáljuk. Ha pl. a tanítás céljának megfelelően átalakítva felhasználjuk Roger Martin du Gard: A Thibault-család c. regényének alkalmas részleteit. Lehetne esetleg ilyenformán:

„Egy francia fiatalember, Jaques Thibault értelmetlennek tartotta a háborút, nem akart embertársai ellen harcolni. Svájcba ment, hogy szembe fordulhasson az

értelmetlen háborúval. Röpiratokat készített. Úgy gondolta, hogy repülőgéppel a frontok fölé száll, s szétszórja a röpcédulákat az egymás ellen harcoló katonák között. Azok elolvassák, és megértik, hogy embertelen dolog lemészárolniok egymást. Tervét azonban nem sikerült megvalósítania. Gépét lelőtték, őt összetörve húzták ki a géproncsok közül a francia katonák, s hordágyon cipelték magukkal, amint menekültek a német csapatok elől. Azt hitték róla, hogy kém.

Jaques szenved a hordágyon. Inye kiszáradt a láztól, a szomjúságtól, nyelve véres. Körülötte megszámlálhatatlan láb dobog, a menetelő hadsereg zaja.

Erdőhöz érnek. A járőrök jelentik, hogy ellenséges csapatok húzódtak meg a fák között. Felcsattan egy hang:

— Célgömb 1800 méter! Vigyázz! Tűz!

Erső sortűz reszketteti meg a levegőt. Aztán egyenként dördülnek a lövések. Mindazok, akik közel vannak az erdő széléhez, parancs nélkül is vaktában vállukhoz kapják a puskát, s lövöldöznek a lombok közül.

Rövid idő múlva a sereg menekül tovább. A sebesültet cipelő katonák nehezen haladnak előre. Mi lesz velük, ha emiatt elmaradnak a többiektől, s az ellenség utoléri őket?

— Mit csináljak ezzel a fráterrel? — kérdezi egyikük az őrmestertől.

— Nem olyan nagy kincs egy kém. Intrézd el! És siess, nehogy kutyaszorítóba kerülj!

A katona egyedül marad a sebesülttel. Körös-körül ünnepélyes, szokatlan csönd... Félénk tekintettel csúsztatja kezét pisztolytokjába. Az elfogatástól való félelem küzd benne a gyilkolástól való félelemmel. Sohasem ölt még életében, még egy állatot sem... Ha most a sebesült még egyszer kinyitná a szemét, talán nem merné megtenni. De annak arcá mozdulatlan. A katona nem néz oda. Kezét görcsösen összeszorítja a pisztoly markolatán, karját kinyújtja. Hogy felbátorítsa magát, felkiált:

— Te szemét!

Kiáltás és lövés egyszerre hangzott el.

Így pusztult el Jaques Thibault abban a háborúban, amelynek felismerte embertelenségét, értelmetlenségét, s amelyet az emberi értelemben vetett hitével meg akart akadályozni."

A „novella” elmondása után a tanulókkal való közös elemzéssel konkrétumból vonhatjuk el az igazságtalan háború értelmetlenségére vonatkozó ítéletünket, s egyúttal a következő óra megértését is előkészítjük, mivel megállapítjuk, hogy Jaques Thibault terve — akármilyen jó szándékú volt is —, nem vezethetett eredményre: a háborúból való kivezető utat másként kellett megtalálni, forradalommal kellett változtatni.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a bemutatás szépirodalmi eszközökkel dolgozó módszer, valóban a novellához áll legközelebb. Megszerkesztése nem éppen egyszerű, de szépirodalmi művek kitűnő segítséget nyújtanak hozzá. A szereplőknek nem kell feltétlenül történelmi személyeknek lenniük, mivel elsősorban a jelenség megelevenítése a célunk. Vigyáznunk kell azonban a korrajz hűségére, s arra, hogy a szereplők a korra jellemző módon gondolkodjanak és cselekedjenek.

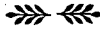
A módszer alkalmazása nem jelentheti azt, hogy irodalomórát tartunk történelemóra helyett, a „novellát” az óra anyagának, céljának kell alárendelnünk. Elsősorban az V—VI. osztályban tartjuk alkalmasnak, tapasztalataink szerint azonban a tanulók igen élénk érdeklődésével találkozunk a VII—VIII. osztályban is.

Alkalmazásával elérjük, hogy a történelmi jelenségek életre kelnek tanításunkban, s tézisek prelegálása helyett magát a történelmet hordozó embert állítjuk oktató-nevelő munkánk középpontjába.

IRODALOM:

Vas Károly: A történelemtanítás módszertana, Tankönyvkiadó, Bp. 1963.

Vas Károly: Erzelmi nevelés az általános iskolai történelemtanításban, OPI, Bp. 1963.

PAPP SÁNDOR

igazgatóhelyettes, Szeged

Áttérés a szögletes testek perspektivikus ábrázolására

A szögletes síklapok, testek perspektivikus ábrázolásának tanítására való áttérés mindig izgalmas feladatot jelent a tanár számára. Az izgalmat a feladatban rejlő problémák keltik: az azon való győtrődés, hogy milyen mértékben sikerül a tanulókkal megnyugtatóan megoldatni a feladatokat.

A tanulóknak meg kell tanulniok a legegyszerűbb mértani testek (kocka, négyzetes hasáb, téglatest) ábrázolását természet után. Tudatosítani kell velők az ezzel járó vonaltávlati törvényszerűségeket elemi fokon. Kellő gyakorlást kell biztosítanunk ahhoz, hogy kialakuljon perspektivikus látásmódjuk.

A feladat nem könnyű. Csak lépésről lépésre, a problémákat folyamatosan növelve oldhatjuk meg a feladatot.

A múlt évben kísérleteztem a fokozatokkal. Bizonyos eredményeket értem is el. Összegezve az eredményeket, felépítettem magamnak a szögletes testek perspektivikus ábrázolásának oktatási menetét, alapul véve a nehézségi feladatokat.

Elsődleges szemléltető eszközül a már említett szögletes testeket használom. A tanulókkal közösen elemezzük a három testet (kocka, négyzetes hasáb, téglatest) előbb mértanilag. Alkotóelemeire, síklapokra bontjuk (négyzetek, téglalapok). Megvizsgáljuk helyzetüket is (vízszintes helyzetű, függőleges helyzetű síklapok). Majd áttérek a vonaltávlati problémák szemléltetésére.

Nagyobb méretű kockákat helyezek a tanulók elé. A tanulóknak kisebb kockákat osztok ki. Szemléltetem az egyik nagy kockát, a tanulók az utasításnak megfelelően szemlélik a kis kockákat. Felemelem az egyik nagy kockát úgy, hogy a felső síklapja szemmagasságban legyen. Lassan süllyesztem a szemmagasság alá. A tanulók figyelmét a felső vízszintes síklapra irányítom. Könnyen megállapítjuk, hogy ugyanarról a jelenségről van szó, melyet a hengeres testek rajzoláskor tapasztaltak a kör látszólagos elválásával kapcsolatban: a síklap a szemmagasságtól való eltávolodásával szélesedik. (1. ábra.)

A modelleket elhelyezem úgy, hogy az egyik (függőleges) síklap a tanulók homloksíkjával párhuzamos legyen és a felső vízszintes síklapra megfelelő rálátást biztosítsok.

Tovább vizsgáljuk a vízszintes síklapot. Megállapítjuk a keskenyedés mértékét, *a függőleges síklaphoz viszonyítva*. Végül azt, hogy a távolabbi vízszintes él rövidebbnek látszik a közelebbi élnél.